

Äidinkielen kokeen arvosanainflaatio

Ylioppilasaineiden arvosanat pyrkivät vuosi vuodelta liukumaan ylöspäin. Yhä useammat lukiot ovat alkaneet tarjota ennakkoarvioinneissaan yhä runsaampaa määrää laudatureita (l) ja magna cum laude approbatureita (m). Harvinaisia eivät enää ole lukiot, jotka katsovat abiturienteistaan vähintään kolmanneksen ansaitsevan l:n ja toisen kolmanneksen yltyvän m:aan. Keskitason arvosana cum laude approbatur (c) ja varsinkin alimmat arvosanat lubenter approbatur (b) ja approbatur (a) ovat jäämässä tavallaan poikkeuksiksi. (Improbaturia ei juuri käytetä.) Tällainen kehitys ei näytä johtuvan tason tosiasiallisesta noususta. (Lisää ks. Vihonen, Lectio 7/1980.)

Ylioppilastutkintolautakunnan sensoritkaan eivät ole pystyneet torjumaan korkeimpien arvosanojen painetta. Esimerkiksi keväällä 1976 annettiin l:ja 19,86 prosenttia, keväällä 1982 jo 22,12 prosenttia. Kasvu on 2,26 prosenttia. Vielä selvemmäksi liukuma osoittautuu, kun lasketaan l:ien ja m:ien yhteisosuus: keväällä 1976 annettiin l:ja ja m:ja 41,65 prosenttia, keväällä 1982 47,39 prosenttia. Lisäystä on jopa 5,74 prosenttia. Ei liene varsinainen yllätys, että äidinkielen koe on lievimmin arvosteltu ylioppilastutkinnon kokeista. Suorastaan uskomattomalta tuntuu nykytilanteessa muistikuvani eräästä 1960-luvun lopun kokouksesta, jossa arvovaltai-

nen kouluhallituksen edustaja esitti, että l:ien kokonaisuus tulisi vähitellen maldattaa 15 prosenttiin.

Sitä mukaa kuin korkeiden arvosanojen osuus on kasvamistaan kasvanut, ovat lukioiden l-ehdotelmat tasoltaan kirjavoituneet. Karkeasti ottaen niistä paljastuu kaksi tyyppiä. Toisaalta koe on voinut ansaita l:n, koska siinä on jäsentynyttä asiaa tai koska se on hyvää asiatyyliä, vaikka sisältääkin lukuisia oikeinkirjoitus- ja kieli(oppi)virheitä. Toisaalta jos aineessa ei ole pahoja kielivirheitä, se on saattanut kelvata l:ksi, vaikka sisältö ja rakenne eivät ole niin kummoisia ja vaikka aineen käsittely ei liity kovin selvästi otsikkoon. Joskus l:n perusteluksi näkyy riittäneen se, että aineen kirjoittaja ilmaisee aidosti tunteitaan.

Ehdotelmien takaa kuultavat Diederichin arvostelijatyypit, joita Sirppa Kauppinen taannoin esitteli Virittäjässä (1982 s. 357). Meitä arvostelijoita on viittä lajia: sisällön painottajat, selkeän rakenteen painottajat, kielivirheiden painottajat, sanojen ja rakenteiden valinnan painottajat sekä omaperäisyyden painottajat. Jos ylioppilastutkintolautakunnan sensorit tempautuvat mukaan inflaatiokierteeseen ja kirjoitelman yhtä aluetta tähdentäen jakelevat entistä runsaammin l:ja ja m:ja, joudutaan hankalaan tilanteeseen, josta vain kokonaisuudistus voi pelastaa. Lähiaikoina — osittain jo nykyisin — äidinkielen koe vain jakaa ylioppilaat kahtia. Korkeimmat arvosanat l ja m osoittavat koulutuskelpoisten hajakoosteisen ryhmän, josta

valintakokein karsitaan opiskelijat korkeakouluihin ja muihin jatkokoulutuslaitoksiin. Alemmat arvosanat ovat lähinnä yleisen kansalaiskunnan ilmaisimia. Tosin viime vuosina äidinkielen a on alettu antaa niin helposti, ettei se enää takaa edes kohtuullista kirjoitustaitoa. Esimerkiksi yliopiston kielentutkijalautakunta ei kaikissa tapauksissa hyväksyisi a:ta vastaavaa suoritusta sellaiseksi täydellisen kielitaidon näytteeksi, joka vieraskieliseltä vaaditaan.

Ainut lääke arvosananinflaation torjunnassa on kirjoitelman kokonaisarviointi, jolloin arvioija tietoisesti pyrkii irrottamaan tyyppinsä rajoituksista. Kokonais-erittelyyn asetuksen sanamuoto jopa velvoittaa: kokeen tulee olla tyyllisesti ja asiallisesti hyväksyttävä esitys. On hiukan yllättävää, että asetuksen vaatimuksista on alettu tinkiä varsinkin ennakoarvioinnissa. Julkaistaanhan Ylioppilasaineita-koelmassa vuosittain ylioppilastutkintolautakunnan kokonaisarvioinnin malli ja harjoitusmateriaalia nimenomaan lukioiden käyttöön. Ehkäiseekö inflaatiopaine tasapuolisen kielen, tyylin, rakenteen ja sisällön puntaroinnin? Lautakunnan mallia täydentämään muuten soveltuu Peter Casirerin (Stil, Stilistik, Stilanalys, 1979) tyylianalyysikaava, joka monipuolisesti tukeutuu moderniin kielen-, tyylin- ja viestintätutkimukseen.

Havainnollistan kokonaisarviointia kevään 1983 ylioppilasaineella. (Tarkastelun helpottamiseksi olen numeroinut virkkeet.)

Runo puhuu lapsesta

(1) Lapsen syntymä, uuden elämän alku, on monissa perheissä elämäntyylin käännekohta. (2) Esikoinen valtaa ensimmäisen paikan vanhempiensa elämässä. (3) Hänen ympärillään pyörivät kaikki. (4) Ennen jääkiekosta kiinnostunut isä leikkii nyt mieluummin lapsensa kanssa kuin ahtaa itsensä täyteen jäähalliin. (5) Äidin elämään on lapsi vaikuttanut jo raskauden ensimmäisistä kuukausista saakka. (6) Napanuora ja istukka ovat pitäneet yllä sikiön ja äidin välistä yhteyttä.

(7) Niilo Rauhalan runo: »Lapsen kasvot painautuvat jäätyneeseen ruutuun. Lämmin hengitys sulattaa pienen aukon,

josta voi nähdä pihalle, metsään ja taivaalle» kuvaa hyvin sitä, miten lapsi vaikuttaa vanhempiinsa. (8) Lapsi avartaa vanhempiensa katsetta avaten heille aivan uudenslaisia näkökulmia. (9) Ensimmäisestä vaativasta parkaisusta saakka lapsi ohjailee vanhempiensa kulkua. (10) Vanhemmille lapsi on elämän ilo ja onni. (11) Lapsi on vanhempia yhdistävä näkymätön side. (12) Hänen vuokseen kannattaa taistella ja pyrkiä eteenpäin. (13) Vain lapset voivat antaa elämälle arvon ja täyteläisyyden. (14) He ovat kuin kirjoittamaton runo, jonka vain harvat osaavat tulkita.

(15) Kirjailija Aaro Hellaakoski kuvaa runokokoelmassaan Jääpeili mm. lapsen naurua. (16) Nauru on lapsen puhetta. (17) Hän ilmaisee ilonsa ja tyytyväisyytensä elämään nauramalla. (18) »Sinä paljon vaadit. Ja paljon saat.» (19) Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa sitä vaativaisemmaksi hän tulee. (20) Tämä kehityssuunta on johtanut siihen, että hyvinvointivaltioissa ovat syntyvyysluvut laskeneet. (21) Lapsiperheiden huonon aseman vuoksi ei heillä ole enää varaa kasvattaa lapsia. (22) Yhden lapsen kasvattaminen vie kymmeniä tuhansia Suomen markkoja. (23) Kohottaakseen elintasoaan on heidän luovuttava haaveestaan suureen perheeseen.

(24) »Murheellisten kuullen on puhuttava hiljaa.» (25) Maassamme on useita pariskuntia, joille lapsen saaminen olisi taivaan lahja. (26) Isästä tai äidistä johtuvien fyysisten tai psyykkisten häiriötekijöiden vuoksi on lapsen saaminen mahdotonta. (27) Tällaisten perheiden elämä saattaa olla hyvin merkityksetöntä. (28) Perheestä puuttuu lapsen tuoma valo, jonka vuoksi vanhempien välit saattavat kiristyä ja tilanne johtaa avioeroon. (29) Kyseiseen tilanteeseen joutuvien perheiden kannattaa harkita ottolapsen ottamista. (30) Nykyään on ottolapsen hankkiminen työlästä ja vaikeaa. (31) Vanhemmilta edellytetään vakinaista työtä ja hyvää ruumiinterveyttä. (32) Pariskunnalla ei myöskään saa olla maksamattomia velkoja, ja kodin pitää olla oma. (33) Haastattelut, kotikäynnit ja kaavakkeiden täyttämiset saattavat viedä useita vuosia ennenkuin lapsi on luonasi. (34) Kaikista näistä epäkohdista huolimatta on ottolapsen hankinta järkevä ratkaisu tällaisessa tilanteessa.

(35) Lapsi on elämän suola, joka synnyttää janon, sillä lasta ei ole annettu omaksi vaan lainaksi. (36) Lapsen kasvaessa tulee eteen lapsen itsenäistymisen ongelma. (37) Lapsesta luopuminen on useille vanhem-

mille hyvin raskasta, eikä sitä tosiasiaa haluta edes uskoa. (38) Lasta pidetään edelleen kykenemättömänä selviytymään itse, ja vanhemmat hoivaavat häntä liikaa. (39) Vasta lapsen muuttaessa pois kotoa, mennessään naimisiin tai lähtiessään opiskelemaan vieraalle paikkakunnalle, vanhemmat tunnustavat lapsensa olevan aikuinen. (40) Vanhemmista tulee vanhoillisia ja ahdasmielisiä, sillä heillä ei ole enää lapsia, jotka viitoittaisivat heille tien moderniin maailmaan. (41) »Kun lapsi menee pois, ikkuna jäätyy entiselleen.»

Opettaja on ennakoarvioinnissaan merkinnyt muutaman huomautuksen (kursivoinnit) ja ehdottanut arvosanaksi I:a (87 pistettä). Huomautukset koskevat ensinnäkin oikeinkirjoitusta. Virkkeessä 4 pitkä vokaali on merkitty yhdellä kirjaimella. Virkkeessä 19 sanaparin *mitä—sitä* jälkimmäisen osan edestä puuttuu pilkku. Virkkeessä 33 on liittokonjunktio *ennen kuin* kirjoitettu yhdyssanaksi. Virkkeessä 39 on huomautus omistusliitteen epäselvästä viittauksesta. Temporaalirakenteen subjektiosana oleva kolmannen persoonan suffiksi normaalisti viittaa hallitsevan verbin subjektiin (*vanhemmat*); virkkeessä suffiksi taas on tarkoitettu viittaamaan edeltävän temporaalirakenteen subjektiosaan (*lapsen*). Anaforisen ja kataforisen viittauksen ristiveto häiritsee.

Merkitsemättä ovat jääneet seuraavat kielivirheet: Virkkeessä 21 viitataan substantiiviin *perhe*, *perheet* persoonapronominilla, vaikka pitäisi käyttää demonstratiivipronominia. Substantiivi *haave* virkkeessä 23 vaatii elatiivia. Virkkeessä 28 »Perheestä puuttuu lapsen tuoma valo, jonka vuoksi vanhempien välit saattavat kiristyä» on relatiivipronominin *joka* asemesta käytettävä *mikä*-pronominia, sillä tarkoitus on viitata edeltävään lauseeseen. Pronomini *joka* viittaa edeltävään substantiiviin *valo* ja aiheuttaa virhemerkityksen. Kaiken kaikkiaan aineessa ei ole pahoja kielivirheitä. Kuitenkin viittaushäiriöt heikentävät sanoman selkeyttä.

Aine suosii lyhyitä, päälausevoittoisia virkkeitä, mikä ei välttämättä ole puute. Varsinaisena heikkoutena ovat epätäsmällisyydet, jopa epäselvyydet tekstin semant-

tisessa rakenteessa. (Näihin kuuluvat myös edellä käsitellyt pronomini- ja omistusliitevirheet.) Virkkeessä 7 sananvalinta on epätarkka: ei ole kyseessä Niilo Rauhalan runo vaan runon säkeet. Jakson 13—14 virkkeessä »He ovat kuin kirjoittamaton runo, jonka vain harvat osaavat tulkita» relatiivilause määrittää lauseketta »kirjoittamaton runo», ikään kuin olematontakin voitaisiin tulkita. Virke 21 »Lapsiperheiden huonon aseman vuoksi ei heillä ole enää varaa kasvattaa lapsia» on epäselvä muutenkin kuin pronominisidokseltaan. Virke tulee näet ilmaiseeksi, ettei lapsiperheissä ole varaa kasvattaa (lainkaan) lapsia, vaikka kirjoittaja tahtonee sanoa, etteivät nykyperheiden varat riitä suureen lapsikatraaseen. Virkkeissä 25 ja 28 sananvalinta on epätäsmällinen: (25) Maassamme lienee enemmän kuin *useita* lapsettomia perheitä. (28) Jos perheestä puuttuu lapsi, aviopuoliset eivät ole *vanhempia*. Jaksoissa 28—34 ajatuksen ja päättelyn eteneminen on muutenkin hataraa. Teksti käsittelee avioerotilanteeseen joutuvia perheitä, mutta siinä oletetaan kuitenkin kaikitenkin perheiden pysyttelevän vuosikaudet koossa ja jonottavan itselleen otollasta. Yksipuolista on nimittää epäkohdiksi niitä varmuustoimia, joiden avulla yhteiskunta varmistaa ottolapsen turvallisuuden ja estää lasta joutumaan sopimattomaan, vaikkapa juuri avioeroa hautovaan perheeseen. Häiritseviä argumentointirikkeitä ovat yksityisajatusten kärjekkäät yleistyksiset. Virkkeen 13 väite, että vain lapset voivat antaa elämälle arvon ja täyteläisyyden, ei ole yleistettävissä. Samoin on erheellistä yleistää jakson 39—40 väitteet, että vanhemmista (välttämättä) tulee vanhoillisia ja ahdasmielisiä, kun lapset muuttavat kotoa, ja että vain lapset viitoittavat vanhemmille tien moderniin maailmaan. Tekstin semanttinen rakenne kaipaisi tarkempaakin analyysiä, mutta arvosanan antamiseen nyt esitetyt huomiot riittänevät.

Esimerkkiaineen johdanto puhuu yleisesti lapsen merkityksestä vanhemmilleen, vaikka otsikko »Runo puhuu lapsesta» vaatisi erittelemään runoa tai runoja. Joh-

danto on siis liian väljä. Aiheen käsittely sidostuu kyllä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, mutta otsikon vaatimuksia sekään ei kunnollisesti täytä. Aineessa nimittäin käsitellään — johdannon tapaan — enimmäkseen lapsen ja vanhempien suhteita, ei juuri lapsesta puhuvia runoja. Toinen kappale (7—14) alkaa Niilo Rauhalan runon säkeillä, mutta varsinainen asia (9—14) loittonee sitaatista. Kolmannessa kappaleessa jakso (20—23) ei liene runoanalyysiä vaan irrallista yhteiskuntaerittelyä. Kaksi viimeistä kappaletta (24—41) eivät käsittele runoa tai runoja, vaikka viimeisen edellinen kappale alkaa merkitykseltään yleisellä runositaatilla ja koko aine päättyy säkeeseen samasta Niilo Rauhalan runosta, jolla varsinainen käsittely alkaa.

Millaiseen arvosanaan tässä esitetty kielen, tyylin, sisällön ja rakenteen analyysi oikeuttaa? Kieliopillisen ja semanttisen rakenteen heikkoudet ynnä selvä teemasta poikkeaminen tipauttavat laskuista l:n ja m:n. Arvosanaksi sopii c, jos tekstin ylimalkaan katsotaan liittyvän otsikkoon. Ylioppilastutkintolautakunta vahvisti arvosanaksi c:n (77 pistettä), jolloin sensorit pitivät lieventävänä seikkana sitä, että aihe oli tavanomaisista vaativampi.

Tehostettu kokonaisarviointi taltuttaisi nykyistä arvosanainflaatiota. Kohtuullisempi l:ien ja m:jen jakelu saattaisi jopa lähentää lukioiden ja korkeakoulujen käsityksiä opiskelijain kirjoitusviestinnän tasosta. Arvosanainflaation sokaisemina jotkut lukioiden opettajat ovat aivan vakavissaan julistaneet, ettei Suomessa ole koskaan kirjoitettu niin hyviä aineita kuin nykyisin. Korkeakoulujen opettajat taas Helinä Koiviston mukaan (Vir. 1983 s. 275) ovat panneet merkille, että kirjoitusviestinnän taso on kymmenen viime vuoden aikana selvästi laskenut. Piileeköhän totuus jossakin näiden äärinäkemyksen välillä? Varmaa on joka tapauksessa tämä: mitä realistisemmin äidinkielen kokeen arvosanat saadaan jakautumaan, sen suurempaan yksimielisyyteen voivat korkeakoulujen ja lukioiden opettajat päätyä opiskelijoiden viestintätaidoista.

SAKARI VIHONEN